

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ «Я-ОБРАЗУ» СТАРШОКЛАСНИКІВ

GENDER PECULIARITIES OF “I-IMAGE” OF HIGH SCHOOL STUDENTS

У статті зроблено спробу теоретичного аналізу досліджень гендерної ідентичності та «Я-образу» в працях вітчизняних та зарубіжних учених. Висвітлено, що гендерна ідентичність особистості трансформується в гендерних стереотипах, які повільно змінюються та впливають на гендерні ролі й відносини між чоловіком і жінкою. Підкреслено, що в юнацькому віці відбувається формування гендерної ідентичності, становлення «Я-образу». Це важливо для самовизначення особистості, вибору життєвого шляху, майбутньої професії, узгодження поведінки із суспільними нормами та правилами. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, призводять до кризи гендерної ідентичності, яка проявляється у виникненні невідповідності поширеним у суспільній свідомості нормативним зразкам мужності та жіночності.

Мета статті – теоретичне вивчення та емпіричне дослідження гендерних особливостей «Я-образу» старшокласників. У дослідженні були використані теоретичні (аналіз, зіставлення, узагальнення) та емпіричні (бесіди, тестування, контент-аналіз) методи дослідження. Застосовувалась методика С. Бем «Маскуліність-фемінність» (BemSexRoleInventory, BSRI); метод контент-аналізу вивчення змісту уявлень про структурні компоненти «Я-образу» та «Я-ідеального образу»; тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т.В. Румянцевой), опрацювання отриманих даних здійснювалось за допомогою критерію Фішера.

Результати дослідження свідчать, що змістовою характеристикою статевої ідентифікації у хлопців є більш яскрава представленість маскуліних ознак, а у дівчат – фемінних. Доведено, що в незначній кількості хлопців та дівчат домінують андрогінні ознаки особистості. Показано, що в юнацькому віці в складниках змісту «Я-образу» хлопців та дівчат спостерігається наявність спільних та відмінних характеристик. До відмінних характеристик у дівчат відносяться: «ніжність», «чуйність», «вірність» та «спокійність»; у хлопців – «сила», «сміливість», «авторитет» та «впевненість у собі». Встановлено статистично достовірні відмінності в змісті «Я-ідеального» образів чоловіка та жінки в категорії «успішність» в уявленнях хлопців та дівчат. Виявлено статистично достовірні відмінності в складниках «Я-образу» старшокласників за шкалами «Діяльнісне Я» та «Рефлексивне Я». Для старшокласників обох статей є важливим спілкування з однолітками, дорослими та задоволення собою.

Ключові слова: стаття, маскуліність, фемінність, андрогінні риси, дівчата, хлопці, чоловік, жінка, юнацький вік, ідентичність.

In the article a theoretical analysis of research on gender identity and “I-image” in the works of domestic and foreign scholars made. It is highlighted that a person's gender identity has been transformed into gender stereotypes that slowly change and affect gender roles and relationships between a man and a woman. The emphasis has been made on the fact that at adolescence there is a formation of gender identity, the formation of “I – image”. This is important for self-determination, choice of life path, future profession, harmonization of behavior with social norms and rules. The changes taking place in modern society lead to a crisis of gender identity, which is manifested in the occurrence of inconsistencies of common in the public consciousness of the normative patterns of masculinity and femininity.

Purpose. The aim of the article is the theoretical study and empirical study of gender characteristics of “I – image” of high school students. The following theoretical (analysis, comparison, generalization) and empirical (interlocution, testing, content analysis) research methods were used in the study. The method of S. Bem “Masculinity-femininity” (BemSexRoleInventory, BSRI) was used; method of content analysis to study the content of ideas about the structural components of the “I-image” and “I-ideal image”; test “Who am I?” (M. Kun, T. McPartland; modification by T.V. Rumyantseva), processing of the obtained data was carried out with the help of Fisher's criterion.

The presented research results show that the substantive characteristic of gender identification in boys is a more pronounced representation of masculine traits, and in girls feminine. It has been proven that a small quantity of boys and girls are dominated by androgynous personality traits. It is shown that at adolescencethere are common as well as different characteristics in the components of the content of “I-image” of boys and girls. Distinctive characteristics of girls include: “tenderness”, “sensitivity”, “loyalty” and “calmness”; the boys have “strength”, “courage”, “authority” and “self-confidence”. Statistically significant differences in the content of “I-ideal” images of a man and a woman in the category of “success” in the representations of boys and girls. Statistically significant differences in the components of the “I-image” of high school students on the scales “Active I” and “Reflective I”. It is important for high school students of both sexes to communicate with peers, adults and to feel self-satisfaction.

Key words: sex, masculinity, femininity, androgynous traits, girls, boys, a man, a woman, young age, identity.

УДК 37.013.78: 305-053.6
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.2.14>

Осика О.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри прикладної психології
Донецький державний педагогічний
університет

Осика К.С.

к.психол.н.,
старший викладач кафедри психології
та розвитку особистості
Донецький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Постановка проблеми. Важливу умовою побудови стабільного громадського суспільства є вирішення питання про рівність між чоловіком та жінкою. На сучасному етапі значно підвищується інтерес зарубіжної та вітчизняної науки до поняття «гендер», яке включає біологічний, соціальний та індивідуальний аспекти. Гендерна іден-

тичність пов'язана із пристосуванням особистості до суспільства. Формування гендерної ідентичності відбувається в юнацькому віці [11, с. 64–70]. Це пов'язано із самовизначенням хлопців та дівчат, вибором життєвого шляху, отриманням певної професії, роботою за вибраною спеціальністю, узгодженням своїх вчинків із власним «Я», усвідомленням стате-

во-рольових орієнтацій, системи відносин до норм і правил [10]. Але нині спостерігається криза гендерної ідентичності як втрата власної ідентичності, відчуття відсутності послідовності в житті сучасної молоді. Це призводить до виникнення невідповідності поширеним у суспільній свідомості нормативним зразкам справжньої мужності або жіночості. Жінки стають більш активними, відповідальними, а чоловіки – більш чуйними, ніжними, які вимагають турботи до себе, а це значно впливає на сімейні відносини та професійне становлення особистості [16]. Криза ідентичності викликає внутрішній конфлікт, утрату відчуття цілісності особистості як чоловіка або жінки та невідповідність гендерних уявлень, самооцінки, планів, засобів, гендерної тілесності й ролей. Актуальністю нашого дослідження є вивчення гендерної ідентичності – усвідомлення особистістю своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі, розбіжностей і подібностей у соціальній поведінці представників різних статей, їхніх стосунків, взаємозв'язків та гендерних особливостей усвідомленої системи уявлень про себе, на основі якої особистість будує взаємодію з іншими людьми і формує ставлення до себе. Особливо це є значущим у контексті оптимізації розвитку майбутніх поколінь відповідно до запитів сьогодення.

Постановка завдання. Мета статті – теоретично вивчити та емпірично дослідити гендерні особливості «Я-образу» старшокласників.

Завдання статті: 1) проаналізувати теоретичні аспекти вивчення гендерних особливостей «Я-образу» старшокласників; 2) визначити психологічну стать особистості старшокласників за показниками вираженості (маскулінних, фемінних, андрогінних) психологічних ознак; 3) встановити зв'язок між характеристиками гендерної ідентичності та компонентами «Я-образу» і «Я-ідеального» в уявленнях хлопців і дівчат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гендер – це соціально-психологічне поняття, яке визначає статус людини з точки зору приналежності її до чоловічої або жіночої статі, тобто маскулінності або фемінності. Також нами розглядається поняття «гендерна ідентичність», що означає усвідомлення особистістю певної статі, статевої ролі та відповідної поведінки, яке вперше було представлено Е. Еріксоном [15].

Р. Столлер визначає розмежування біологічного та культурного складників у визначенні питань, пов'язаних зі статтю [18].

Сучасний психолог Т.В. Бендас розглядає гендерну ідентичність як ототожнення себе з визначеною статтю, ставлення до себе як представника певної статі, освоєння відповідних форм поведінки і формування особи-

стісних характеристик [2]. В. Каган визначає статево-рольову ідентичність як співвідношення особистості з тілесними, психофізіологічними та соціокультурними значеннями маскулінності та фемінності [6, с. 162–164].

Український психолог М.Г. Ткалич вивчає гендерну ідентичність особистості та її трансформацію в гендерних стереотипах. Авторка вказує на позитивні та негативні функції стереотипів, повільний рух зміни їхніх гендерних матриць, зняття напруги гендерної ролі завдяки появі поняття «самостійне життя». Ми підтримуємо позицію дослідниці стосовно унікальності жіночої психології щодо функції репродукції у формуванні гендерних стереотипів й появи гендерних ролей та дотримання соціального конструктивізму в суспільстві [13].

Сучасна українська дослідниця О.П. Щотка докладно вивчає проблему гендеру в психології, визначає систему категорій, психологічні теорії гендеру, розкриває сутність гендерної соціалізації особистості та гендерних ролей і методи психологічного дослідження гендеру [14].

Т.В. Кубриченко вивчає гендерну ідентичність як багатокомпонентне утворення в структурі соціальної та особистісної ідентичності. Дослідниця визначає структурну будову гендерної ідентичності, існування її в плані суб'єктивного часу, виділяє первинний соціальний аспект ідентичності, визначає ідентичність як динамічну структуру, яка нелінійно й нерівномірно розвивається впродовж життя. Вона розглядає гендерну ідентичність на поведінковому рівні як процес вирішення життєво значущих проблем [9, с. 173–199].

О.М. Кікінеджи вивчає гендерну ідентифікацію як соціально-психологічний феномен, обґрунтовує питання генези гендерної ідентифікації у взаємозв'язку з персоніфікованим образом «Я» та визначає психологічні механізми й закономірності функціонування статево-рольової ідентифікації. [7, с. 58]. На нашу думку, гендерна ідентичність пов'язана з дослідженням структурних компонентів «Я-образу» та «Я-ідеального образу».

Сучасні українські вчені Т.В. Говорун та О.М. Кікінеджи представляють гендерний дискурс у психологічній науці та педагогічній практиці, вказуючи психолого-педагогічні механізми конструювання гендерних орієнтацій у дітей та молоді, надають контент-аналіз гендерних ідей освіти та виховання в навчально-виховному процесі. Вони звертають увагу на гендерну субкультуру суспільства, визначаючи, що патріархальна (традиційна) поділяє суспільні та сімейні ролі на чоловічі й жіночі з певною домінантою, а егалітарна (демократична) – пропонує рівність та взаємозамінність у різних сферах діяльності чоловіків і жінок як рівноцінних особистостей. Дослідники під-

креслюють, що сучасний етап розвитку українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до системи гендерних ролей, конфлікт між давнім дихотомічним їх розподілом та новими егалітарними викликами до них, що свідчить про необхідність зміцнення державної гендерної політики [4, с. 45].

А.А. Донець розглядає поняття гендерної ідентичності, обґрунтовуючи різні теоретичні підходи до її визначення. Дослідниця вивчає вплив соціальних факторів на процес ідентифікації особистості, аналізуючи особливості формування гендерної ідентичності в підлітковому віці. Згідно з емпіричним дослідженням автором виявлено наявність у підлітків традиційних поглядів на чоловіків та жінок, що узгоджується з біполярною моделлю. Але зазначено, що в більшості підлітків прослідковуються мультиполярні тенденції, що вказує на слабку орієнтацію молоді на стереотипні конструкції маскулінності-фемінності. На наш погляд, слід зазначити, що гендерна ідентичність в юнацькому віці стає більш стійкою, ніж у підлітків, статева ідентифікація хлопців та дівчат відповідає психологічним ознакам маскулінності-фемінності. У складниках «Я-образу» юнаків спостерігається наявність спільних та відмінних характеристик.

Дослідник Т. Бауер визначає «Я-концепцію» як уявлення про себе або «образ-Я» [1; 5, с.139–143]. Психолог Р. Бернс визначає «Я-концепцію» як сукупність установок, які спрямовані на себе, виділяючи когнітивний, емоційно-оцінковий та поведінковий складники [3].

Американський психолог М. Розенберг у структурі «Я» виділяє: «Реальне Я» – актуальне, справжнє Я; «Ідеальне Я» – бажане Я; «Фантастичне Я» – яким суб'єкт бажав би стати, якби все було можливим; «Належне Я» – якою людина повинна бути, орієнтуючись на моральні норми, соціальні приписи; «Зображуване Я» – якою людина демонструє себе оточенню; «Динамічне Я» – якою людина могла би бути, поставивши перед собою певну мету; «Дзеркальне Я» – настановлення, пов'язані з уявленнями людини про те, як її сприймають інші [12, с. 40].

Нами було проведено дослідження гендерних особливостей «Я-образу» старшокласників. У дослідженні взяло участь 95 учнів 10–11-х класів у віці 16–17 років (44 хлопця, 51 дівчина) закладів загальної середньої освіти № 10, № 13, № 17 I–III ступенів м. Слов'янська Донецької області.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались теоретичні (аналіз, зіставлення, узагальнення) та емпіричні (бесіди, тестування, контент-аналіз) методи дослідження. Застосовувалась методика С. Бем «Маскулінність-фемінність» (BemSexRoleInventory,

BSRI); метод контент-аналізу вивчення змісту уявлень про структурні компоненти «Я-образу» та «Я-ідеального образу»; тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т.В. Румянцевой), опрацювання отриманих даних здійснювалось за допомогою критерію Фішера.

Результати показників за методикою С. Бем «Маскулінність-фемінність» показують, що у 86% хлопців домінують маскулінні риси особистості, а у 65% дівчат проявляються фемінні риси, тобто старшокласники схильні до поведінки, яка притаманна для їхньої статі. Дівчата проявляють себе більш м'якими та чуйними до оточуючих, а хлопці прагнуть бути сильними, сміливими та займати позиції лідера. У 10% хлопців та 9% дівчат проявляються андрогінні риси особистості, що вказує на гармонійне поєднання характеристик фемінної та маскулінної ролей, а також гнучкість переходу від однієї до іншої ролі в залежності від вимог ситуації. Це показує на можливість поєднання у своїй поведінці жіночого емоційно-експресивного стилю та чоловічого предметно-інструментального. У 4% хлопців наявно проявляються фемінні риси особистості. Домінування маскулінних рис особистості було виявлено у 26% дівчат, що говорить про недостатність прояву жіночості в поведінці цих дівчат. Їм більш властива дещо груба манера поведінки, вони прагнуть бути рішучими, сміливими та займати лідерські позиції в групі.

У результаті вивчення змісту уявлення про структурні компоненти «Я-образу» та «Я-ідеального образу» чоловіка або жінки нами було виявлено такі результати. Аналіз структурних компонентів «Я-образу» у хлопців виявив 173 характеристики, які ми спробували об'єднати у 20 категорій, серед яких були найбільш вираженими такі категорії, як: «оптимізм» (14,6%), «дружелюбність» (14,6%), «активність» (11,7%); «упевненість у собі» (11%) та «цілеспрямованість» (7%). Отримані результати свідчать про те, що більшість хлопців сприймають себе оптимістичними, активними, цілеспрямованими та відкритими до оточуючих. При цьому вони є впевненими у своїх здібностях та рішуче йдуть до своєї мети.

Узагальнений «Я-образ» дівчат складався зі 170 характеристик, об'єднаних у 18 категорій, серед яких найбільші показники отримали такі, як: «дружелюбність» (17%), «доброта» (10%), «оптимізм» (9%), «відповідальність» (7,6%), «активність» (7%), «цілеспрямованість» (6%). Дівчата позиціонують себе добрими, відповідальними, активними та цілеспрямованими. Вони добре ставляться до людей, є дружелюбними та відкритими до оточуючих.

Дослідження складників «Я-образу» та «Я-ідеального образу» чоловіка або жінки ми здій-

снювали за допомогою методу контент-аналізу продуктів діяльності – написаних міні-творів за темами «Я-реальне» та «Я-ідеальне». Опрацювання даних відбувалось перекладом текстової інформації в кількісні показники та їх статистичною обробкою.

Аналізуючи зміст «Я-образу» хлопців та дівчат, ми виявили спільні категорії, які зустрічаються в обох групах досліджених. Ці категорії різняться за своїми показниками. До спільних категорій хлопців та дівчат ми віднесли такі: «оптимізм», «дружелюбність», «активність» та «цілеспрямованість». Показники прояву кожної спільної категорії наведено в таблиці 1.

Отримані результати, продемонстровані в таблиці 1, свідчать, що хлопці вважають себе більш оптимістичними, ніж дівчата. За категорією «активність» показники хлопців перевищували показники дівчат, що свідчить про більш активну життєдіяльність хлопців, вони мають більше захоплень та більше інтересів. Категорія «цілеспрямованості» не має суттєвої різниці у хлопців та дівчат. Досліджувані позиціонували себе як цілеспрямованих особистостей, що ставлять перед собою цілі та прагнуть досягати їх. Також нами було виявлено категорії, які зустрічалися лише у хлопців або лише у дівчат. У хлопців спостерігається в змісті «Я-образу» такі категорії, як: «сила», «сміливість», «упевненість у собі» та «авторитет», яких не було виявлено у дівчат. Дівчата в самоописах визначали такі категорії, як: «ніжність», «чуйність», «вірність» та «спокійність». Таким чином, можна зробити висновок, що зміст «Я-образу» хлопців містить спільні категорії та категорії, які присутні або у хлопців, або у дівчат, що говорить про відмінність «Я-образу» в залежності від статі особистості. Уявлення хлопців про образ ідеального чоловіка містив 188 характеристик-виборів, що увійшли до 19-ти категорій, серед яких найбільше значення отримали такі: «успішність» (14%), «упевненість у собі» (13%), «сила» (11%), «високі розумові здібності» (9,5%), «працелюбство» (6%). Отже, більшість хлопців уявляють ідеального чоловіка впевненим у собі, сильним, рішучим, матеріально забезпеченим та успішним у житті. Цей образ ідеального чоловіка є тим, до якого вони прагнуть у майбутньому.

Ідеальна жінка в уявленнях дівчат була представлена 204-ма характеристиками-виборами, об'єднаними в 19 категорій. Найбільшу кількість виборів дівчата надали таким категоріям, як «жіночність» (12,7%), «упевненість в собі» (12%), «краса» (8,8%), «працелюбство» (8%), «високі розумові здібності» (8,3%), «успішність» (8%). Отже, отримані результати свідчать про те, що ідеальний образ жінки усвідомлюється ними через красу, ніжність, упев-

неність у собі, успішність та рішучість. Аналізуючи зміст «Я-ідеального» образу чоловіка або жінки в уявленнях хлопців та дівчат, ми виявили спільні категорії, які зустрічаються в обох групах досліджених. Визначені спільні категорії у хлопців і дівчат ми простежили і порівняли за допомогою критерію Фішера (табл. 2).

Отримані результати свідчать про однакові уявлення хлопців та дівчат стосовно того, що ідеальний чоловік або жінка є перш за все впевненою в собі людиною. Для ідеального чоловіка важливим є успішність та реалізованість. Ідеальна жінка, в уявленнях дівчат, не має великої потреби в успіху та самореалізації. Отже, дівчата пов'язують ідеальну жінку не стільки з успішністю в самореалізації, скільки з успішністю в сімейному житті. У хлопців та дівчат не було виявлено суттєвої різниці за категорією високих розумових здібностей, отже, вони вважають це важливим як для ідеального образу чоловіка, так і для ідеальної жінки. Категорія працелюбства більш представлена в уявленнях дівчат про ідеальну жінку, у хлопців вона менш виражена. У хлопців у змісті «Я-ідеального» образу чоловіка були такі категорії, як: «сміливість», «матеріальна забезпеченість», «сила» та «авторитет», які не були представлені у дівчат. Дівчата до змісту «Я-ідеального» образу жінки додали такі категорії, як «краса», «ніжність», «жіночність» та «чуйність». Таким чином, можна зробити висновок, що зміст «Я-ідеального» образу чоловіка та жінки має свої відмінності – це говорить про відмінність змісту уявлень у залежності від статі. За показниками статистичної значущості в змісті уявлень «Я-ідеального» образу чоловіка та жінки нами було виявлено достовірні результати за категорією успішності. Для ідеального образу чоловіка більш характерна категорія успішності, ніж для ідеального образу жінки. За іншими категоріями статистично достовірних результатів виявлено не було.

Під час встановлення зв'язку між змістом «Я-образу» та «Я-ідеального» чоловіка або жінки ми визначили спільні категорії. Так, в юнаків у змісті «Я-ідеального» були присутні додаткові категорії, яких немає в змісті «Я-образу» – це «успішність», «матеріальна забезпеченість», «працелюбство» та «авторитет». Дівчата приписували ідеальній жінці наявність таких характеристик, як «успішність», «ніжність», «краса» та «працелюбство», чого не спостерігалось під час самопрезентації. Отже, можна зробити висновок, що зміст «Я-образу» є відмінним від змісту «Я-ідеального» чоловіка або жінки, тобто хлопці та дівчата мають перед собою ідеал, до якого вони прагнуть у майбутньому, але він є недосяжним для них натеper.

У результаті вивчення змістових характеристик гендерної ідентичності старшокласників за методикою «Хто я?» (М. Кун, Т. Макпарт-

Таблиця 1

Показники спільних категорій «Я-образу» хлопців та дівчат, у %

Категорії «Я-образу»	Показники хлопців n=173	Показники дівчат n=170)
Оптимізм	14,6	9	1,5'
Дружелюбність	14,6	17	0,7
Активність	11,7	7	1,36'
Цілеспрямованість	7	6	0,30

Примітка: ' – $p \leq 0,1$

Таблиця 2

Показники спільних категорій «Я-ідеального образу» чоловіка або жінки у хлопців та дівчат, у %

Спільні категорії	Показники хлопців n=188	Показники дівчат n=204) p-рівень
Впевненість у собі	13	12	0,3
Успішність	14	8	1,9*
Високі розумові здібності	9,5	8	0,4
Працелюбство	6	8,3	0,8

Примітка: * – $p \leq 0,05$

ленд; модифікація Т.В. Румянцевої) отримані такі результати: за шкалою «Самооцінка» встановлено, що більшість хлопців (81%) та дівчат (74%) мають адекватну самооцінку. Неадекватно занижену самооцінку мають 9% хлопців та 13% дівчат, неадекватно завищену самооцінку ми встановили тільки у 4% дівчат та 3% у хлопців. Нестійку самооцінку ми виявили у 7% хлопців та 9% дівчат. Отримані результати за шкалою «Самооцінка» свідчать, що більшість дівчат і хлопців мають адекватний рівень самооцінки, тобто вони здатні реалістично усвідомлювати й оцінювати як свої переваги, так і недоліки, позитивно ставитись до себе, приймати себе, відчувати власну повноцінність.

За шкалою «Соціальне Я» були отримані такі показники: пряме визначення статі було виявлено у 59% хлопців та 69% дівчат; сексуальна роль була визначена у 9% хлопців та 4% дівчат; навчально-професійна рольова позиція (студент, навчаюся в інституті, лікар, спеціаліст) спостерігалась у 81% хлопців та 87% дівчат; сімейна належність, що виявляється через позначення сімейної ролі (дочка, син, брат, дружина) або через вказівку на родинні стосунки (люблю своїх родичів, у мене багато рідних), була вказана у 68% хлопців та 56% дівчат; етнічно-регіональна ідентичність проявлялась у 40% хлопців та 48% дівчат; світоглядна ідентичність: конфесійна, політична приналежність (християнин, мусульманин, віруючий) була виявлена у 13% хлопців та 22% дівчат; групова приналежність: сприйняття себе членом будь-якої групи людей (колекціонер, член товариства) визначалась у 54% хлопців та 43% дівчат. Отримані дані за шкалою «Соціальне Я»

вказують, що юнаки та дівчата мають багато соціальних ролей, серед яких більш значущими для них виявилися визначення власної статі, навчально-професійна рольова позиція, сімейна належність, групова приналежність.

Показники «Комунікативного Я» зустрічаються у 82% хлопців та 79% дівчат. Показники «Матеріального Я» спостерігаються у 50% хлопців та 39% дівчат. Шкала «Фізичного Я» виражена майже однаково у хлопців та дівчат (77%, 78% відповідно). Шкала «Діяльнісного Я» зустрічається у 68% хлопців, та 56% дівчат. Шкала «Рефлексивного Я» має високі показники як у хлопців, так і у дівчат (91%, 95% відповідно). Показники «Перспективного Я» проявляються у 81% хлопців та 87% дівчат. Отримані результати свідчать, що для дівчат та хлопців важливим є спілкування з оточуючими, взаємодія з однолітками, друзями, сприйняття їх як членів групи. Важливим аспектом для даного віку обох статей є фізичні дані, опис та сприйняття власної зовнішності, фізичної привабливості. Для молодих людей даного віку важливою є також наявність певних занять, інтересів, захоплень. Також хлопці й дівчата приділяють особливу увагу «Рефлекторному Я», вони описують себе з точки зору власних характеристик, особистісних якостей персональної ідентичності. Для них це – один із найголовніших моментів опису власної особистості. Перспектива в майбутньому – один із головних аспектів власного я, вони мріють про майбутнє та прагнуть до реалізації себе в ньому. Показники домінуючих шкал опрацьовані за критерієм Фішера, дані вказані в таблиці 3.

Таблиця 3

Показники вираженості шкал «Я-образу» старшокласників, у %

Шкали	Хлопці n=127	Дівчата n=112	t
«Комунікативне Я»	82	79	1,02
«Фізичне Я»	77	78	0,9
«Рефлексивне Я»	91	95	1,24'
«Діяльнісне Я»	68	56	1,83*

Примітка: ' – p≤0,1; * – p≤0,05

За даними таблиці 3 встановлено статистично достовірні показники за шкалою «Діяльнісне Я». Підтвердженням цього можна вважати значно вищий рівень прояву показнику «Діяльнісного Я» у хлопців. Це спонукає їх активно проявляти інтерес до занять, прагнути досягати результату діяльності. Для дівчат ця шкала є менш важливою. У дівчат більш виражена шкала «Рефлексивного Я». Для них має значення опис власного характеру, особистісних рис та адекватне ставлення до себе. За такими шкалами, як «Комунікативне Я» та «Фізичне Я», не було виявлено статистично значущих відмінностей у показниках хлопців та дівчат. Можна зробити висновок, що старшокласники схильні до спілкування з однолітками, товаришами, прагнуть сприймати своє тіло, уважно відноситись до нього [17].

Висновки з проведеного дослідження. Формування гендерної ідентичності є складним і багатоплановим процесом, що триває протягом усього життя. Гендерна ідентичність є однією з базових складників «Я-концепції» і суттєво впливає на самоусвідомлення індивіда, його бачення картини світу. Гендерна ідентифікація зазнає значного впливу соціальних і культурних факторів. Певне значення також має самокатегоризація і самоідентифікація особистості. Опанування статевої ролі та набуття гендерної ідентичності є дуже важливим аспектом у становленні особистості.

1. Встановлено, що вибір зразка для ідентифікації у хлопців та дівчат пов'язаний зі ступенем вираженості психологічних ознак маскуліності-фемінності. Також було доведено, що змістовною характеристикою статевої ідентифікації у хлопців є більш яскрава представленість маскуліних ознак, а у дівчат – фемінних. Це свідчить, що хлопці та дівчата схильні до поведінки, яка притаманна їхній статі. Дівчатам властива м'якість та чуйність до оточуючих, а хлопцям – сила, сміливість та прагнення займати лідерську позицію в групі.

2. Доведено, що у незначній кількості хлопців та дівчат домінують андрогінні ознаки особистості, що вказує на гармонійне поєднання фемінних та маскуліних рис у поведінці особистості, а також гнучкість переходу від одних до інших в залежності від вимог реальних жит-

тєвих ситуацій. Зокрема, майже третина дівчат проявляють маскуліні ознаки особистості, що вказує на недостатність прояву жіночності в їхній поведінці.

3. Показано, що в юнацькому віці в складниках змісту «Я-образу» хлопців та дівчат спостерігається наявність спільних та відмінних характеристик. До спільних належать такі як «дружелюбність», «оптимізм», «активність» та «цілеспрямованість». До відмінних характеристик у дівчат відносяться «ніжність», «чуйність», «вірність» та «спокійність»; у хлопців – «сила», «сміливість», «авторитет» та «впевненість у собі».

4. Встановлено статистично достовірні відмінності в змісті «Я-ідеального» образів чоловіка та жінки в категорії «успішність» в уявленнях хлопців та дівчат. Дана категорія значною мірою представлена в уявленнях хлопців про ідеального чоловіка. Виокремлено наявність відмінних категорій у змісті ідеальних образів чоловіка та жінки. «Ідеальний чоловік» в уявленнях хлопців відрізнявся наявністю таких характеристик, як: «сміливість», «матеріальна забезпеченість», «сила», «авторитет». Образ «ідеальної жінки» в уявленнях дівчат включає характеристики «краса», «ніжність», «жіночність», «чуйність».

5. Виявлено статистично достовірні відмінності в складниках «Я-образу» старшокласників за шкалами «Діяльнісне Я» та «Рефлексивне Я». У хлопців значно виражена шкала «Діяльнісне Я», їм притаманна наявність цікавих занять, захоплень, адекватна оцінка власних знань, умінь, навичок та життєвих досягнень. У дівчат спостерігається високий рівень вираженості за шкалою «Рефлексивного Я», що вказує на детальний опис власного характеру, особистісних рис та поважного ставлення до себе. За шкалами «Комунікативне Я» та «Фізичне Я» не було виявлено достовірних відмінностей у показниках хлопців та дівчат. Для старшокласників обох статей є важливим спілкування з однолітками, старшими товаришами, дорослими та позитивне сприйняття свого тіла й ціннісне відношення до нього, задоволення собою.

Перспективу дослідження становлять психологічні чинники сприйняття гендерної ідентичності особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауэр Т. Психическое развитие младенца. Москва : Прогресс, 1979. 322 с.
2. Бендас Т.В. Гендерная психология : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 431 с.
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. Москва : Прогресс, 1986. 420 с.
4. Говорун Т.В., Кікінеджі О.М. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. *Психологічний часопис*. 2016. № 1 (3). С. 41–55.
5. Долгова В.И., Кошелева А.А. Феномен «Я-концепция» подростка. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2016. № 7. С. 139–143.
6. Донець А.А. Особливості формування гендерної ідентичності особистості у підлітковому віці. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (10). С. 162–164.
7. Кікінеджі О. Методологічні засади дослідження гендерної ідентифікації в онтогенезі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Гендерні дослідження». 2017. Вип. 3. С. 58–70.
8. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінеджі О.М. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
9. Кубриченко Т.В. Гендерний вимір соціальної ідентичності особистості в сучасному суспільстві. *Соціальна ідентичність особистості в модернових умовах* : кол. моногр. / за наук. ред. проф. І.Ф. Аршава. Дніпро : Видавець Біла К.О. 2018. С. 173–199.
10. Ротенберг В.С. «Образ Я» и поведение. Рождение идей. *Ridero*, 2015. 228 с.
11. Скворцова С.К. Индивидуальные и психофизиологические предпосылки становления гендерной идентичности девушек и юношей 14–17 лет. *Молодой ученый*. 2011. № 7 (30). Т. 2. С.64–70.
12. Суприган А.О. Трансформація «Я-образу» особистості в складних життєвих обставинах : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи». Київ, 2020. 255 с.
13. Ткалич М.Г. Гендерна психологія. Київ : Академвидав, 2016. 256 с.
14. Щотка О.П. Гендерна психологія : навч. посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 359 с.
15. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва : Флинта, МПСИ, Прогресс, 2006. 352 с.
16. Grabe, S. An empirical examination of women's empowerment and transformative change in the context of international development. *American Journal of Community Psychology*. 2012. № 49. P. 233–245.
17. Lindberg S.M., Grabe S., Hyde J.S. Gender, pubertal development, and peer sexual harassment predict objectified body consciousness in early adolescence. *Journal of Research on Adolescence*. 2007. Vol. 7. P. 723–742.
18. Stoller R.J. Sex and gender. New York : Science House, 1968. 383 p.